গৱেষণাৰ তথ্যসূত্ৰ: প্ৰয়োজনীয়তা, বিশ্বাসযোগ্যতা আৰু স্বচ্ছতাৰ নীতি-পদ্ধতিঃ

গৱেষণাৰ ক্ষেত্ৰত তথ্যসূত্ৰ (Sources/References) হৈছে গৱেষণাৰ অন্যতম মৌলিক ভেটি। কোনো গৱেষকে নিজৰ বক্তব্য, যুক্তি, তথ্য, তত্ত্ব, পৰিসংখ্যা বা সিদ্ধান্তৰ সমৰ্থনত যিবোৰ গ্ৰন্থ, গৱেষণা-পত্ৰ, জাৰ্নেল, চৰকাৰী নথি, প্ৰতিবেদন, সাক্ষাৎকাৰ, ক্ষেত্ৰসমীক্ষা, ৱেবছাইট আদি ব্যৱহাৰ কৰে, সেইবোৰেই গৱেষণাৰ তথ্যসূত্ৰ। সঠিক তথ্যসূত্ৰ ব্যৱহাৰে গৱেষণাক বিশ্বাসযোগ্য, স্বচ্ছ, পৰীক্ষণযোগ্য আৰু বিদ্যায়তনিকভাৱে গ্ৰহণযোগ্য কৰি তোলে।

১. তথ্যসূত্ৰৰ ধাৰণাঃ

গৱেষণাৰ কোনো বিষয়ৰ বিষয়ে তথ্য সংগ্ৰহ কৰোঁতে গৱেষকে বিভিন্ন উৎসৰ সহায় লয়। এই উৎসসমূহক সাধাৰণতে তলত দিয়া ধৰণে ভাগ কৰিব পাৰি—

ক *) প্ৰাথমিক তথ্যসূত্ৰ (Primary Sources):

গৱেষকে নিজে পোনপটীয়াকৈ সংগ্ৰহ কৰা বা মূল ৰূপত উপলব্ধ তথ্য।

উদাহৰণ—

ক. সাক্ষাৎকাৰ

খ. প্ৰশ্নাৱলী

গ. ক্ষেত্ৰসমীক্ষা

ঘ. পৰ্যবেক্ষণ

ঙ. মূল পাণ্ডুলিপি

চ. চিঠি-পত্ৰ

ছ. চৰকাৰী মূল নথি

জ. ঐতিহাসিক

দলিল

ঝ. পৰীক্ষাৰ ফলাফল

ঞ. মৌখিক ইতিহাস

খ) দ্বিতীয়ক তথ্যসূত্ৰ (Secondary Sources)-

আন গৱেষক বা লেখকে ইতিমধ্যে সংগ্ৰহ আৰু বিশ্লেষণ কৰা তথ্যৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি প্ৰকাশ কৰা উৎস।

উদাহৰণ—

গৱেষণা গ্ৰন্থ

জার্নেল প্ৰবন্ধ

সমালোচনামূলক গ্ৰন্থ

গৱেষণা প্ৰতিবেদন

থিছিছ আৰু ডিছার্টেচন

সমীক্ষামূলক গ্ৰন্থ

গ) তৃতীয়ক তথ্যসূত্ৰ (Tertiary Sources)-

বিভিন্ন উৎসৰ তথ্য সংক্ষিপ্ত বা সংগঠিত কৰি দিয়া উৎস।

উদাহৰণ—

ক. বিশ্বকোষ

খ. অভিধান

গ. Bibliography

ঘ. Index

ঙ. Directory

চ. তথ্যভিত্তিক Database

২. গৱেষণাত তথ্যসূত্ৰৰ প্ৰয়োজনীয়তাঃ

২.১ গৱেষণাৰ ভিত্তি নির্মাণঃ তথ্যসূত্ৰই গৱেষণাৰ বিষয়টোৰ পূর্বৰ জ্ঞান আৰু গৱেষণাৰ পৰিসৰ বুজিবলৈ সহায় কৰে।

২.২ সাহিত্য সমীক্ষা (Literature Review)- পূর্বতে বিষয়টোত কি কি গৱেষণা হৈছে, কি সিদ্ধান্ত পোৱা গৈছে আৰু কোনবোৰ ক্ষেত্ৰ এতিয়াও অপূর্ণ—এইবোৰ জানিবলৈ তথ্যসূত্ৰ অতি প্ৰয়োজনীয়।

২.৩ দাবীৰ সমর্থনঃ গৱেষকে কৰা* কোনো গুৰুত্বপূর্ণ দাবী বা বক্তব্যৰ পক্ষে নির্ভৰযোগ্য উৎস উল্লেখ কৰিলে বক্তব্যটো অধিক শক্তিশালী হয়।

২.৪ Plagiarism ৰোধঃ- আন লেখকৰ চিন্তা, তথ্য বা বক্তব্য ব্যৱহাৰ কৰিলে উৎস উল্লেখ কৰাটো নৈতিক দায়িত্ব। ইয়াৰ দ্বাৰা plagiarism বা তথ্য-চৌর্য ৰোধ কৰিব পাৰি।

২.৫ গৱেষণা পৰীক্ষণযোগ্য কৰাঃ পাঠকে গৱেষকে ব্যৱহাৰ কৰা উৎসসমূহ বিচাৰি চাই তথ্যৰ সত্যতা পৰীক্ষা কৰিব পাৰে।

২.৬ নতুন গৱেষণাৰ পথ মুকলি কৰাঃ ভাল তথ্যসূত্রই পৰৱৰ্তী গৱেষকক নতুন প্রশ্ন, নতুন দৃষ্টিভংগী আৰু নতুন গৱেষণাৰ ক্ষেত্র চিনাক্ত কৰাত সহায় কৰে।

২.৭ গৱেষকৰ বিশ্বাসযোগ্যতা বৃদ্ধিঃ সঠিক আৰু মানসম্পন্ন তথ্যসূত্র ব্যৱহাৰে গৱেষকৰ বিদ্যায়তনিক সততা আৰু দক্ষতা প্রকাশ কৰে।

৩. তথ্যসূত্রৰ বিশ্বাসযোগ্যতাঃ

গৱেষণাৰ তথ্যসূত্র বিশ্বাসযোগ্য নে নহয় নির্ণয় কৰাৰ সময়ত কেইবাটাও দিশ বিবেচনা কৰিব লাগে।

৩.১ লেখকৰ যোগ্যতাঃ লেখকজন সংশ্লিষ্ট বিষয়ৰ বিশেষজ্ঞ নে নহয় পৰীক্ষা কৰিব লাগে।

৩.২ প্রকাশকৰ মানঃ বিশ্ববিদ্যালয়, স্বীকৃত গৱেষণা প্রতিষ্ঠান, চৰকাৰী সংস্থা আৰু প্রতিষ্ঠিত প্রকাশকৰ প্রকাশন সাধাৰণতে অধিক নির্ভৰযোগ্য।

৩.৩ Peer Review- গৱেষণা-পত্রটো বিশেষজ্ঞসকলে পর্যালোচনা কৰিছে নে নাই লক্ষ্য কৰিব লাগে। Peer-reviewed journal ৰ প্রবন্ধ সাধাৰণতে অধিক বিদ্যায়তনিক মূল্য বহন কৰে।

৩.৪ তথ্যৰ প্রমাণঃ উৎসটোত দাবীসমূহৰ সমর্থনত যথেষ্ট প্রমাণ, তথ্য আৰু তথ্যসূত্র দিয়া হৈছে নে নাই পৰীক্ষা কৰিব লাগে।

৩.৫ প্রকাশৰ তাৰিখঃ বিষয়টো যদি সাম্প্রতিক হয়, তেন্তে তথ্যসূত্রৰ প্রকাশৰ তাৰিখ গুৰুত্বপূর্ণ। অৱশ্যে ঐতিহাসিক বা মৌলিক তত্ত্বৰ ক্ষেত্রত পুৰণি উৎসও মূল্যৱান হ'ব পাৰে।

৩.৬ উদ্দেশ্য আৰু পক্ষপাতঃ উৎসটোৰ উদ্দেশ্য তথ্য প্রদান, বাণিজ্যিক প্রচাৰ, মতামত প্রকাশ নে কোনো বিশেষ স্বার্থ ৰক্ষা—সেই কথা বিবেচনা কৰিব লাগে।

৩.৭ একাধিক উৎসৰ সৈতে তুলনাঃ এটা উৎসৰ তথ্যক অন্ধভাৱে গ্রহণ নকৰি অন্য বিশ্বাসযোগ্য উৎসৰ সৈতে তুলনা কৰাটো উচিত।

৪. তথ্যসূত্রৰ স্বচ্ছতাৰ নীতিঃ

গৱেষণাৰ স্বচ্ছতা মানে হৈছে—গৱেষকে তথ্য ক'ৰ পৰা লাভ কৰিলে, কেনেকৈ সংগ্রহ কৰিলে, কেনেকৈ বিশ্লেষণ কৰিলে আৰু কোনবোৰ সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ল, সেই বিষয়ে স্পষ্ট তথ্য প্রদান কৰা।

৪.১ সম্পূর্ণ তথ্যসূত্র উল্লেখঃ তথ্যসূত্রৰ নাম, লেখক, গ্রন্থ/প্রবন্ধৰ নাম, প্রকাশক, প্রকাশৰ বছৰ, পৃষ্ঠা আদি প্রয়োজন অনুসৰি উল্লেখ কৰিব লাগে।

৪.২ উদ্ধৃতিৰ সঠিক ব্যৱহাৰঃ আনৰ বক্তব্য হুবহু ব্যৱহাৰ কৰিলে quotation marks আৰু সঠিক citation দিব লাগে।

৪.৩ Paraphrasing কৰিলেও উৎস দিব লাগেঃ আনৰ চিন্তা নিজৰ ভাষাত প্রকাশ কৰিলেও মূল উৎসৰ citation দিব লাগিব।

৪.৪ Reference List আৰু Citation ৰ সামঞ্জস্যঃ মূল লিখনিত যিবোৰ উৎস উদ্ধৃত কৰা হৈছে, সেইবোৰ Reference List-ত থাকিব লাগে। একেদৰে Reference List-ত থকা উৎস অযথা সংযোজন কৰা উচিত নহয়।

৪.৫ তথ্য লুকুৱাই নৰখাঃ গৱেষণাৰ ফলাফল নিজৰ অনুমানৰ বিপৰীত হ'লেও তাক লুকুৱাব নালাগে।

৪.৬ পদ্ধতি স্পষ্ট কৰাঃ তথ্য কেনেকৈ সংগ্রহ কৰা হ'ল, নমুনা কেনেকৈ নির্বাচন কৰা হ'ল আৰু বিশ্লেষণ কেনেকৈ কৰা হ'ল—এইবোৰ স্পষ্টভাৱে উল্লেখ কৰিব লাগে।

৫. Citation Style বা তথ্যসূত্র উল্লেখৰ পদ্ধতিঃ

গৱেষণাত বিভিন্ন স্বীকৃত citation style ব্যৱহাৰ কৰা হয়—

APA Style — সামাজিক বিজ্ঞানত বহুল ব্যৱহৃত

MLA Style — ভাষা, সাহিত্য আৰু মানৱিক বিদ্যাত বহুল ব্যৱহৃত

Chicago Style — ইতিহাস আৰু বিভিন্ন মানৱিক বিষয়ত ব্যৱহৃত

Harvard Style — বিভিন্ন বিদ্যায়তনিক ক্ষেত্রত ব্যৱহৃত

IEEE Style — প্রযুক্তি আৰু অভিযান্ত্রিক বিষয়ত ব্যৱহৃত

এটা গৱেষণাৰ ভিতৰত সাধাৰণতে একে citation style একেৰাহে আৰু সামঞ্জস্যপূর্ণভাৱে ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে।

৬. অনলাইন তথ্যসূত্ৰৰ ক্ষেত্ৰত সাৱধানতাঃ

বৰ্তমান সময়ত Internet গৱেষণাৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ উৎস। কিন্তু সকলো ৱেবছাইট সমান বিশ্বাসযোগ্য নহয়।

অনলাইন উৎস ব্যৱহাৰৰ আগতে পৰীক্ষা কৰিব লাগে

ৱেবছাইটটো কোনে পৰিচালনা কৰে?

লেখক বা সংস্থাৰ পৰিচয় স্পষ্ট নে?

প্ৰকাশৰ তাৰিখ আছে নে?

তথ্যৰ মূল উৎস উল্লেখ কৰা হৈছে নে?

তথ্যটো আন বিশ্বাসযোগ্য উৎসত পোৱা যায় নে?

ৱেবছাইটটোৰ উদ্দেশ্য কি?

URL আৰু সংস্থাটোৰ পৰিচয় বিশ্বাসযোগ্য নে?

Wikipedia বা আন encyclopedic website প্ৰাথমিকভাৱে তথ্য বুজিবলৈ সহায়ক হ'ব পাৰে; কিন্তু গৱেষণাৰ মূল প্ৰমাণ হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰাৰ আগতে তাত উল্লেখ কৰা মূল উৎসলৈ যোৱাটো অধিক উপযুক্ত।